

MAGDALENA ŚLAWSKA

Uniwersytet Wrocławski, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Słowiańskiej
magdalena.slawska@uwr.edu.pl
ORCID: 0000-0002-9158-6988

Chorwaccy i serbscy wydawcy polskich książek dla dzieci i młodzieży w latach 1991–2022¹

Croatian and Serbian Publishers of Polish Books for Children and Young People in the Period 1991–2022

Abstract

The aim of the article is to show how the repertoire of translations of Polish literature for children and young people in Croatia and Serbia has changed over the last thirty years. The author presents the changes that have taken place on the book market in both countries, and then shows which books by Polish authors are of particular interest to local publishers and turning points in the history of Polish children's books in these two countries in the analyzed period. The attention was focused on the activities of small publishing houses, which can be called "Lilliputians" such as: Srednja Europa and Planet Zoe from Croatia, and Propolis Books and Kozikas from Serbia. The text shows what quantitative and qualitative changes took place with the appearance of the above-mentioned publishers, who focus on children's literature of small languages, rarely found on bookstores. The analysis of their activities was carried out on the basis of Itamar Even-Zohar's theory of cultural repertoire, during which it was proved that the role played by these publishers in the process of shaping and modifying the repertoire of translations of Polish literature for children in both countries can be identified with the role of *idea-makers*.

Keywords: Polish literature for children and youth, translated literature, Croatian and Serbian Lilliputian publishers, theory of culture repertoire, *idea-makers*

Słowa kluczowe: polska literatura dla dzieci i młodzieży, literatura tłumaczona, chorwackie i serbskie wydawnictwa lilipucie, teoria repertuaru kulturowego, *idea-makers*

1 Artykuł powstał w ramach projektu badawczego finansowanego ze środków programu „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza” (IDUB) na lata 2020–2026 dla Uniwersytetu Wrocławskiego.

Wprowadzenie

362

Celem niniejszego artykułu jest pokazanie, w jaki sposób kształtował się repertuar przekładów polskiej literatury dla dzieci i młodzieży w Chorwacji i Serbii od roku 1991 do 2022. Omówię zmiany, jakie dokonały się po rozpadzie Jugosławii na gruncie branży wydawniczej w obydwu krajach, a następnie przyjrę się, jakie utwory polskich twórców wzbudziły szczególne zainteresowanie tamtejszych wydawców oraz wskażę punkty zwrotne w dziejach przekładu polskiej książki dla dzieci i młodzieży w badanym okresie. Uwagę skieruję zwłaszcza na działalność małych – lilipucich² – oficyn. Analizę ich działalności przeprowadzę, odwołując się do teorii repertuaru kulturowego Itamara Even-Zohara.

Repertuar kulturowy to, jak pisze izraelski badacz, „zbiór reguł i elementów, które regulują zarówno proces wytwarzania produktu kulturowego, jak i jego konsumpcję” (Even-Zohar [2005] 2010: 17). Tworzenie repertuarów odbywa się na dwa sposoby – poprzez inwencję lub import. Większą rolę odgrywa drugi z nich. Za jego pośrednictwem może dokonywać się inwencja. Import, który staje się integralną częścią repertuaru docelowego, nazywany jest przez badacza transferem³ (Even-Zohar [2005] 2010: 72–73). W tworzeniu repertuaru kulturowego uczestniczą osoby lub grupy osób, które chcą kontrolować, dominować i regulować kulturę (Even-Zohar [2005] 2010: 26). Jednym z mechanizmów integracji nowych wzorców w repertuarze kultury docelowej jest „ich usankcjonowanie przez autorytet i osobowość konkretnych osób lub grup, które stają się tym samym motorem zmian” (Paprocka 2018: 74). Osoby te – jak pisze Natalia Paprocka – „wykorzystując sploty okoliczności i własne predyspozycje, potrafią tworzyć nowości, wprowadzać je w życie lub je upowszechniać – albo wszystko naraz” (Paprocka 2018: 74–75). Even-Zohar, przywołując liczne przykłady osób i grup potrafiących wytwarzać, wprowadzać w życie i upowszechniać nowości, określa je mianem *idea-makers*⁴ (Even-Zohar [2005] 2010: 185). Moim zdaniem pojęcie to najtrafniej oddaje rolę, jaką przedstawieni w niniejszym szkicu wydawcy odegrali w procesie kształtowania i modyfikowania repertuaru przekładów polskiej literatury dla dzieci i młodzieży w Chorwacji i Serbii oraz w promowaniu polskich twórców – pisarzy i ilustratorów.

Podstawą badań, których wyniki prezentuje ten tekst, stało się sporządzone przeze mnie zestawienie bibliograficzne obejmujące wydania polskich książek dla dzieci i młodzieży przetłumaczonych na języki

- 2 Określenie „oficyny lilipucie”, po raz pierwszy użyte przez Joannę Olech (zob. Olech 2005: 20–21), stosowane jest w odniesieniu do małych i niezależnych wydawnictw publikujących książki dla dzieci i młodzieży, które zaczęły powstawać na polskim rynku po 2000 roku. Charakteryzują je następujące wyróżniki: „(1) w chwili powstania były i najczęściej pozostały nieduże (jedno- lub kilkusobowe), (2) są niezależne, (3) publikują wyłącznie lub głównie książki dla dzieci i młodzieży, (4) specjaliści zajmujący się książką dla dzieci uznają ich publikacje za dobre, łączące wysoki poziom literacki, artystyczny i edytorski, czego wyrazem są między innymi liczne nagrody i wyróżnienia w konkursach” (Biernacka-Licznar, Jamróz-Stolarska, Paprocka 2018: 10). Wymienione cechy charakteryzują również zaprezentowane w niniejszym szkicu wydawnictwa, które od pierwszej dekady XXI wieku zaczęły powstawać w Chorwacji i Serbii.
- 3 Even-Zohar wymienia trzy przyczyny importu i trajektorie transferu. Jego zdaniem potrzeba transferu może pojawić się jako rezultat braku danego dobra i chęci na nie w danej grupie, w wyniku niechęci do określonych składników własnego repertuaru lub w następstwie kontaktu między kulturami, którego efektem jest poczucie braku, zwłaszcza w sytuacji, gdy obcy repertuar jest bogatszy (Even-Zohar [2005] 2010: 73–74).
- 4 Termin ten, w ślad za Natalią Paprocką, traktuję jako hiperonim. Badaczka zauważa, że wśród osób będących motorem zmian w repertuariach kulturowych izraelski kulturoznawca wymienia „*idea-makers* i *option-devisers* (pomysłodawców i kreatorów rozwiązań), a także *cultural entrepreneurs* (animatorów kultury), [ale – M.Ś.] nie precyzuje dokładnie, czym różnią się poszczególne grupy i jakie są relacje między nimi” (Paprocka 2018: 75).

chorwacki i serbski, które ukazały się drukiem w latach 1991–2022⁵. Zestawienie to zostało sporządzone w oparciu o dane pochodzące z opracowanych wcześniej bibliografii⁶, zbiorów bibliotecznych Biblioteki Narodowej Serbii w Belgradzie (Narodna Biblioteka Srbije) i Biblioteki Narodowej i Uniwersyteckiej w Zagrzebiu (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu) oraz informacje pozyskane bezpośrednio od wydawców⁷. Analiza zestawienia pozwoliła wskazać kilka punktów zwrotnych w dziejach polskiej książki dla dzieci w obydwu krajach w analizowanym okresie. Momenty te wyróżniłam ze względu na łatwe do zaobserwowania zmiany o charakterze ilościowym i jakościowym, które zaszły na chorwackim i serbskim rynku wydawniczym w kolejnych dziesięcioleciach.

Transformacja rynku książki dla dzieci i młodzieży

Wraz z socjalistyczną Jugosławią rozpadł się zmonopolizowany przez państwo i sterowany odgórnie rynek książki, a w jego miejscu powstały niezależne od siebie rynki narodowe. Zmiany te wpłynęły również na dotychczasowe kontakty pomiędzy podmiotami zainteresowanymi wzajemnymi tłumaczeniami literatury i stworzyły nowe możliwości dla zaistnienia w obiegu czytelnicznym przekładów polskich książek, w tym utworów adresowanych do najmłodszych odbiorców⁸.

- 5 Zestawienie składa się z dwóch części. Pierwsza obejmuje przekłady na język chorwacki (52 pozycje – 42 pierwsze wydania i 10 wznowień), druga zaś wydania serbskie (63 pozycje – 30 pierwszych wydań i 33 wznowienia lub kolejne tłumaczenia tego samego tekstu).
- 6 Mowa tu o: publikowanych od 2012 roku na łamach czasopisma „Przekłady Literatur Słowiańskich” bibliografiach przekładów literatury polskiej na język chorwacki i serbski obejmujących lata 1990–2020 (zob. Čilić-Škeljo, Maks 2012; Drachal 2015; Filipek 2014; Filipek, Majdzik 2012; Gverić Katana 2015; Gverić Katana 2016; Gverić Katana 2017; Gverić Katana 2019; Kale 2014; Kale 2020; Kale 2022; Majdzik Papić 2022; Podboj 2014; Sobalkowska 2015; Sobalkowska 2016; Sobalkowska 2017; Sobalkowska 2019; Sobalkowska 2020); bibliografiach książek przetłumaczonych na język serbski i wydanych w Serbii w latach 2003–2022, które udostępnione są na stronie Biblioteki Narodowej Serbii (Narodna Biblioteka Srbije); opracowanym przez Branislavę Stojanović zestawieniu bibliograficznym zatytułowanym *Polonica w Serbii. Bibliografija druków zwartych (1848–2013)* (zob. Stojanović 2013) oraz bibliografii dołączonych do artykułów poświęconych obecności literatury polskiej w Chorwacji autorstwa zagrzebskich polonistów – Đurđicy Čilić Škeljo, Ivany Vidović Bolt i Filipa Koziny (zob. Čilić Škeljo, Vidović Bolt 2009; Kozina, Čilić Škeljo, Vidović Bolt 2015).
- 7 Podziękowania za pomoc i wszelkie udzielone informacje kieruję do Magdaleny Najbar-Agičić (Srednja Europa), Ilony Posokhovej (Planet Zoe), Anny Swędzioł (Kozikas) i Ljilji Marjanović (ProPolis Books).
- 8 Leszek Małczak, powołując się na ustalenia chorwackich badaczy – literaturoznawczyni Andrei Zlatar oraz zespołu, który pod kierunkiem Vjerana Katunaricia opracował raport zatytułowany *Kulturna politika Republike Hrvatske. Nacionalni izvještaj*, podkreśla, że w zakresie polityki kulturalnej Jugosławii można wskazać „dwa różne do niej podejścia, korespondujące ze zmieniającą się koncepcją federacji jak całości. Początkowo politykę kulturalną realizowano na szczeblu centralnym, w Belgradzie, w strukturach federacji. Następnie wykształciła się w wyniku procesu decentralizacji polityka kulturalna, która była wypadkową polityki odrębnie prowadzonej w poszczególnych republikach” (Małczak 2013: 72–73). Wyróżniono trzy jej fazy – centralistyczno-etatystyczną, w której kultura finansowana była ze środków pochodzących z budżetu centralnego i w oparciu o regulacje na szczeblu federacji; przejściową, w której zapoczątkowana została decentralizacja, a kwestie finansowania kultury, w tym współpracy kulturalnej, przeniesione zostały na poszczególne republiki oraz samorządową, w której wykształcił się tzw. model pracy uspołecznionej, a finansowaniem działalności kulturalnej zajmowały się Samorządowe Wspólnoty Branżowe, które powstawały na różnych poziomach – od struktur lokalnych do republikańskich (por. Małczak 2013: 73–76; zob. też Zlatar 2001: 59–74). Mimo że ruch wydawniczy był regulowany na poziomie poszczególnych republik, to działalność translatorska była znacznie bogatsza w Serbii niż pozostałych republikach. Piszą o tym chorwackie

Za cezurę istotnych zmian na chorwackim rynku książki uznaje się rok 1991, gdyż – jak podkreślają badacze – „od tego momentu mówimy o chorwackim rynku, języku, wydawnictwach i wsparciu instytucjonalnym” (Kozina, Čilić Škeljo, Vidović Bolt 2015: 145). Działalność wydawnicza stała się wówczas działalnością usługową, a książkę zaczęto postrzegać jako towar. Branża stanęła przed koniecznością reformy zastanych struktur, w wyniku której wiele przedsiębiorstw państwowych upadło bądź uległo restrukturyzacji, zaczęły powstawać oficyny prywatne⁹, nierzadko z zagranicznym kapitałem. Dokonujące się zmiany objęły też rynek książki dla dzieci¹⁰, o czym Marijana Hameršak i Dubravka Zima piszą:

W połowie XX wieku, co potwierdzają wnioski o Nagrodę im. Grigora Viteza, w Chorwacji działało od pięciu do sześciu wydawców, którzy specjalizowali się w wydawaniu książek dla dzieci (np. Mladost, Školska knjiga, IŠP Naša djeca, Naprijed, Spektar i Otokar Keršovani). Pod koniec XX stulecia liczba wydawców systematycznie ubiegających się o tę nagrodę była wielokrotnie większa. Zmiana ta jest związana z szeregiem czynników, począwszy od zmian w strukturze własnościowej wydawnictw i sposobu zarządzania nimi, poprzez otwarcie się na mechanizmy rynkowe, po zmiany technologiczne. (Hameršak, Zima 2015: 61–62)

W pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku branża wydawnicza w Chorwacji zaczęła się stabilizować. Stało się to zasługą m.in. przywrócenia w 1999 roku stawki 0% VAT na książki oraz zwiększenia dotacji na ich wydawanie. Zmiany te zaowocowały powstaniem wielu małych wydawnictw¹¹, w tym oficyn ukierunkowanych na literaturę dla dzieci, które odniosły duży sukces i utrzymują się na rynku do dziś. Te drugie podzielić można na trzy grupy. Pierwszą z nich stanowi relatywnie niewielka liczba większych oficyn systematycznie wydających książki dla dzieci. Drugą tworzą liczni mali wydawcy specjalizujący się wyłącznie w literaturze dziecięcej. Do trzeciej zaś zaliczane są oficyny, które sporadycznie wydają pozycje adresowane do najmłodszych czytelników (Hameršak, Zima 2015: 62). Zauważyć można zatem dużą fragmentaryzację rynku książki dla dzieci i młodzieży.

badaczki, Đurđica Čilić Škeljo oraz Ivana Vidović Bolt, które podkreślają, że „status Chorwacji w Federacji Jugosłowiańskiej był jasny również w ramach porównania produkcji wydawniczej w Chorwacji i Serbii. Działalność wydawnicza, a także translatorska były o wiele bogatsze w Serbii niż w Chorwacji czy pozostałych republikach ówczesnej Jugosławii. Nie dziwi więc, że w Socjalistycznej Federacyjnej Republice Jugosławii większość utworów polskich pisarzy była tłumaczona na język serbski i wydawana w Belgradzie. Uzyskanie niepodległości przez Chorwację przyczyniło się do rozkwitu praktyki przekładowej i wydawniczej” (Čilić Škeljo, Vidović Bolt 2009: 103).

- 9 Srećko Jelušić zwraca uwagę, że w pierwszej połowie lat 90. liczba nowych wydawnictw przewyższyła rzeczywiste zapotrzebowanie rynku. Badacz podkreśla, że „było to częścią entuzjazmu narodowego i złudzenia, że gospodarka rynkowa z dnia na dzień przyniesie dobry dochód” (Jelušić 2004: 94). W okresie tym powstało w Chorwacji ok. 1500 nowych wydawnictw. Większość z nich, niezadowolona z wyników sprzedażowych i braku dochodów, przestała działać zaledwie po kilku miesiącach. Kolejną przyczyną upadku wielu oficyn stało się wprowadzenie w drugiej połowie lat 90. stawki 22% VAT na książki (por. Jelušić 2004: 94).
- 10 W lata 90. w Chorwacji wzrosło zainteresowanie książką dla dzieci. Ówczesną scenę literacką wzmocniło pokolenie młodych pisarzy (Sanja Lovrenčić, Darko Macan, Sanja Pilić, Zoran Pongračić) oraz ilustratorów (Svjetlan Junaković, Vojo Radoičić, Ivan Vitez, Pika Vončina), którzy szybko zyskali uznanie czytelników. Zbiegło się to w czasie z ustanowieniem nowych nagród literackich, które przyznawane są twórcom tekstów dla dzieci. Od 1993 roku autorzy najlepszych powieści młodzieżowych honorowani są Nagrodą im. Mata Lovraka, a w latach 1995–2014 podczas targów książki w Puli *Sa(n)jam knjige u Istri* przyznawano nagrodę „Kiklop”.
- 11 Większość wydawnictw książkowych w Chorwacji należy do grupy małych i średnich firm (por. Radalj, Primorac, Glibić 2014: 252).

W Serbii natomiast zmiany w obrębie branży wydawniczej dokonały się z blisko dziesięcioletnim opóźnieniem. Gdy większość państw bloku socjalistycznego żegnała się z komunizmem, tam system ten został przekształcony przez Slobodana Miloševicia w inną doktrynę państwową, w ramach której komunizm mieszał się z ideologią nacjonalistyczną. Mimo wprowadzonych w latach 90. ustaw umożliwiających w ograniczonym stopniu prywatyzację, dokonujące się zmiany miały charakter pozorny lub pozorowany¹². Wojna prowadzona z Chorwacją, Bośnią i Hercegowiną, a potem także konflikt w Kosowie oraz sankcje, które zostały nałożone na kraj, doprowadziły do ogromnego kryzysu, który na gruncie wydawniczym uwidaczniał się poprzez bankructwo kilku znaczących państwowych oficyn (por. Ajdačić 2021: 82), spadek liczby publikowanych tytułów, obniżenie nakładów i estetyki publikowanych materiałów oraz poprzez zmniejszenie ilości wydań utworów o wysokiej wartości naukowej lub literackiej na rzecz pozycji o wątpliwej wartości (Nikolić [2000] 2019: 97–98). Odnotowano również wyraźny spadek liczby wydań utworów przetłumaczonych z języków obcych. W 1990 roku w przekładzie na język serbski ukazało się 607 pozycji, a w 1993 liczba ta spadła do zaledwie 168 (Nikolić [2000] 2019: 99). Ostatnie dziesięciolecie XX wieku było okresem, który szczególnie dotkliwie odcisnął swoje piętno na stanie całej serbskiej kultury. Głównym celem polityki kulturalnej państwa stało się – jak pisze Vesna Đukić-Dojčinović: „wzmacnianie jego wpływów, [...] upolitycznienie kultury w celu pogłębienia wewnętrznej «kulturalnej» izolacji jako odpowiedź na międzynarodowe embargo, rozbudzanie patriotyzmu i zwrotu ku quasi-narodowym wartościom kulturalnym” (Đukić-Dojčinović 2002: 27). Z kolei Sylwia Nowak-Bajcar podkreśla, że „z pragmatycznego punktu widzenia polityka kulturalna polegała na wycofaniu się państwa z roli mecenasa sztuki” (Nowak-Bajcar 2010: 21). Rzeczywista transformacja kraju, obejmująca również rynek książki, stała się możliwa dopiero po obaleniu Slobodana Miloševicia w październiku 2000 roku. Zmiany zaczęły dokonywać się w szybkim tempie. Z roku na rok rosła liczba wydawanych książek. W 1993 były to zaledwie 1442 tytuły, a w 2005 już 8281 (por. Milunović 2006: 87). Analiza *Istraživanje tržišta knjiga u Srbiji* (Badanie rynku książki w Serbii) przeprowadzona w 2006 roku na zlecenie Biblioteki Narodowej w Belgradzie pokazała, że wzrost ten był w dużej mierze efektem powstania wielu małych, prywatnych oficyn¹³. Większość z nich (57,7%) specjalizowała się w wydawaniu pozycji z jednej dziedziny. Sześć ukierunkowało swoją działalność wyłącznie na literaturę dziecięcą. Pod względem ich ilości ta gałąź piśmiennictwa uplasowała się w połowie pierwszego dziesięciolecia XXI wieku na trzecim miejscu, po naukach humanistycznych i beletrystyce¹⁴. W drugiej dekadzie, gdy branża zaczęła się stabilizować, ich liczba wzrosła.

12 Sylwia Nowak-Bajcar zwraca uwagę, że wielu badaczy, analizując sytuację w Serbii w okresie rządów Slobodana Miloševicia, stosuje sformułowania: „ominięcie transformacji”, „odłożona transformacja”, „zablokowana transformacja” czy „transformacja na wspak” (por. Nowak-Bajcar 2010: 14).

13 23% wszystkich wydawców rozpoczęło działalność po roku 2000. Zdecydowana większość oficyn (80%) przynależała do sektora prywatnego. 33% wydawnictw zatrudniało do 3 pracowników, 25% od 4 do 10, a 36,5% powyżej 10 osób. Por. *Istraživanje tržišta knjiga u Srbiji*, 2006. [Na:] <https://dokumen.tips/documents/istrazivanje-trzista-knjiga-u-srbiji.html> [data dostępu 13.09.2022].

14 Por. *Istraživanje tržišta knjiga u Srbiji*, 2006. [Na:] <https://dokumen.tips/documents/istrazivanje-trzista-knjiga-u-srbiji.html> [data dostępu 13.09.2022].

W cieniu Sienkiewicza i pierwsze ślady przełomu

366

Lata 90. XX wieku to okres bardzo niekorzystny dla przekładu polskiej literatury dla dzieci i młodzieży w Chorwacji i Serbii. Zmiany w zakresie infrastruktury i finansowania procesu wydawniczego doprowadziły do zubożenia oferty i spadku liczby publikacji. W latach 1991–2000 w obydwu krajach ukazało się zaledwie 8 książek (5 w Chorwacji i 3 w Serbii). W Chorwacji ukazały się *Bajeczki dla Lidusi* (*Bajke za Lidusju*) Jana Kotta oraz cztery wznowienia *W pustyni i w puszczy* Henryka Sienkiewicza. W Serbii natomiast ukazały się trzy jej wznowienia i ani jeden nowy tytuł. Warto podkreślić, że utwór Sienkiewicza jest najczęściej wydawaną w obydwu krajach polską książką¹⁵. W latach 1991–2022 w Chorwacji była wznowiana 10 razy¹⁶, a w Serbii aż 25¹⁷.

Serbscy wydawcy nie byli zainteresowani polskimi utworami dla najmłodszych także w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku, a więc w czasie najgłębszych przemian tamtejszego rynku książki. W okresie tym ukazały się zaledwie trzy tytuły – aż siedmiokrotnie *W pustyni i w puszczy*, zbiór *Ci sprytni Słowianie* (*Лукави Словени*) Małgorzaty Fabianowskiej i Małgorzaty Nesteruk oraz wznowienie *Rudzi* (*Бесерпуца Pyjka*) Jadwigi Wernerowej z ilustracjami Janusza Grabiańskiego.

Sytuacja polskiej książki dla dzieci w analogicznym okresie znacznie lepiej przedstawiała się w Chorwacji. Ukazało się tam wówczas 15 książek, z czego większość (10 wydań) stanowiły nowe tytuły – *Ci sprytni Słowianie* (*Lukavi Slaveni*, 2001) Małgorzaty Fabianowskiej i Małgorzaty Nesteruk, *A może to tak było* (*A možda je bilo tako...*, 2002) Mieczysława Madalińskiego, *Bractwo Srebrnej Łyżeczki* (*Družba srebrne žličice*, 2004) Liliany Bardijewskiej, *Ferdynand Wspaniały* (*Ferdinand Valičanstveni*, 2004) i *Zbudź się, Ferdynandzie* (*Probudi se, Ferdinande*, 2004) Ludwika Jerzego Kerna, *13 bajek z królestwa Lailonii dla dużych i małych* (*13 bajki iz kraljevstva Lailonije za velike i male*, 2006) Leszka Kołakowskiego, *Jeż* (*Jež*, 2007) i *Wieża z klocków* (*Kula od kocaka*, 2008) Katarzyny Kotowskiej, zbiór tekstów dramatycznych dla dzieci i młodzieży zatytułowany *Poljska čitanka sedam kazališnih tekstova poljskih autora za djecu i mlade* (2009)¹⁸ oraz wierszowana opowieść *Mały Chopin* (*Mali Chopin*, 2010) Michała Rusinka. Pozycje te wydały oficyny, które rozpoczęły działalność w latach 90. (Egmont, Kaśmir-promet, Naklada MD) lub na początku XXI wieku (Srednja Europa, Naklada Bošković). Wydawcy ci zwrócili uwagę na polską książkę dla dzieci w okresie stabilizacji chorwackiego rynku wydawniczego, starając się pokazać czytelnikom jej

15 Utwór cieszy się ogromną popularnością od chwili ukazania się jego pierwszych przekładów. Do rąk serbskich czytelników tłumaczenie powieści, zatytułowane *Kroz pustinju i prašumu*, autorstwa Milorada Jankovicia, trafiło w roku 1912. Drugie wydanie miało miejsce w 1925, a trzecie w 1940 roku. W międzyczasie Đorđe Živanović dokonał, na zamówienie belgradzkiego wydawcy Gecy Kona, nowego przekładu, który ukazał się drukiem w 1939 roku. Natomiast na język chorwacki utwór jako pierwszy przetłumaczył Julije Benešić. Przekład ten został wydany w 1924 roku pod tytułem *U pustinji i prašumi*. W roku 1958 po raz pierwszy opublikowano przekład Iso Velikanovicia, a w 1965 Tanji Dugonjić. Po roku 1990 ukazały się dwa nowe tłumaczenia na język serbski, które przygotowały Milica Markić (2003) oraz Svetlana Aždajević Protić (2017).

16 Powieść Sienkiewicza była wydawana w Chorwacji w 1994 (dwa wydania), 1999, 2000, 2001, 2003, 2004 (dwa wydania), 2009 (wydanie w alfabecie Braille'a) i 2012 roku.

17 Wydania ukazywały się w 1998, 2000 (dwa wydania), 2001, 2003 (dwa wydania), 2006 (dwa wydania), 2009, 2010, 2013 (cztery wydania), 2014, 2015 (dwa wydania), 2017, 2018, 2019 (dwa wydania), 2020 i w 2022 roku (trzy wydania).

18 Zbiór ukazał się w wersji dwujęzycznej (chorwackiej i angielskiej). Znalazły się w nim utwory Liliany Bardijewskiej, Krystyny Choloniewskiej, Moniki Milewskiej, Izabeli Degórskiej, Macieja Wojtyszki, Marty Guśniowskiej i Michała Walczaka. Przekładu dokonali Pero Mioč (j. chorwacki) i Lucija Žigrović (j. angielski).

nowe oblicze. Ich działania zapoczątkowały trwający przez kolejne lata stopniowy proces przełamywania monopolu *W pustyni i w puszczy*, w którym szczególną rolę odegrało wydawnictwo Srednja Europa.

Oficina ta jest firmą rodzinną, którą w 2001 roku założyli Magdalena Najbar-Agičić oraz Damir Agičić, historycy, wykładowcy zagrzebskich uczelni, którzy zajmują się też pracą tłumaczeniową. Wydają książki z zakresu historii, językoznawstwa, literaturoznawstwa, filozofii, eseistykę, literaturę wspomnieniową oraz utwory dla dzieci. Wydawnictwo utworzyło specjalną serię zatytułowaną *SEzam – Srednja Europa za mlade*, w ramach której ukazują się pozycje adresowane do najmłodszych, głównie autorstwa polskich twórców. W kolejnych latach oficyna wydała sześć zbiorów opowiadań Renaty Piątkowskiej – *Opowiadania dla przedszkolaków (Priče za predškolce, 2015)*, *Opowiadania z piaskownicy (Priče iz pješčanika, 2016)*, *Pięgowe opowiadania (Pjegaste priče, 2017)*, *Ciekawe co będzie jutro? (A što će biti sutra?, 2019)*, *To się nie mieści w głowie (To mi ne ide u glavu, 2020)* i *Opowiadania do chichotania (Smiješne priče, 2021)*¹⁹, przetłumaczone przez Martę Agičić, córkę właścicieli, utwory Archistoria. *Opowieść o architekturze (Arhistorija. Pripovijest o arhitekturi)* Magdaleny Jeleńskiej i *Jak ciężko być królem (Kako teško je biti kralj, 2022)*, według powieści *Król Maciuś Pierwszy* Janusza Korczaka i z ilustracjami Iwony Chmielewskiej, oraz zbiór baśni słowiańskich *Śpiewająca lipka. Bajki Słowian Zachodnich (Raspjevana lipa. Bajke zapadnih Slavena, 2021)* w przekładzie Adama i Damira Agičićów.

W przypadku wydawnictwa Srednja Europa zauważalna jest przede wszystkim odmiennność importowanej przez nich polskiej literatury dla dzieci od tej publikowanej wcześniej bądź równolegle przez innych wydawców, których działalność w tym zakresie ograniczała się przede wszystkim do kolejnych wydań powieści Sienkiewicza. Dzięki staraniom oficyny na chorwackim rynku nie tylko pojawiły się utwory autorów dotąd w tym kraju nieznanych, ale repertuar przekładów poszerzył się o pozycje adresowane do najmłodszych odbiorców – dzieci, które jeszcze same nie czytają albo przygodę z samodzielną lekturą dopiero rozpoczynają oraz książki obrazkowe. Srednja Europa przyczyniła się do zaistnienia w obrębie polskiej literatury dla dzieci przełożonej na język chorwacki „nowej jakości”. W ślad za nią teksty polskich autorów zaczęli publikować również inni wydawcy. Nakładem oficyny Ibis grafika ukazały się trzy utwory Juliana Tuwima – zbiór wierszy dla najmłodszych *Čude i čudesa (2014)*, *Lokomotywa (Lokomotiva, 2015)* i *Pan Maluškiewicz i wieloryb (Gospodin Mališkijević Malicki i kit, 2017)*, oraz książka Asi Olejarczyk *Yeti, w którego nikt nie wierzył (Jeti u kojega nitko nije vjerovao, 2021)*. Natomiast Koncept izdavaštvo wydało w 2019 roku *Mapy (Karte)* Aleksandry i Daniela Mizielińskich.

Za sprawą wyraźnego zapóźnienia przemian, które dokonały się na serbskim rynku wydawniczym, „nowa jakość” w repertuarze przekładów polskiej literatury dla dzieci zauważalna jest od drugiego dziesięciolecia XXI wieku, gdy rynek książki zaczął się stabilizować, i wiąże się z działalnością belgradzkiego wydawnictwa ProPolis Books, specjalizującego się w wydawaniu utworów dla dzieci. Pierwsze przekłady polskich książek oficyna wydała w 2012 roku i były to powieści Andrzeja Maleszki *Magiczne drzewo. Czerwone krzesło (Магично дрво. Црвена столица)* oraz *Córka czarownic (Ćerka čarobnica)* Doroty Terakowskiej. W następnych latach ukazały się kolejne książki wymienionych twórców – *Magiczne drzewo. Tajemnica mostu (Магично дрво. Tajna mosta, 2013)* Maleszki oraz *Tam, gdzie spadają Anioły (Tamo gde anđeli padaju, 2014)* i *Lustro pana Grymsa (Ogledalo gospodina Grimsa, 2017)* Terakowskiej.

19 Autorem wszystkich przekładów książek Piątkowskiej jest Adam Agičić, syn założycieli wydawnictwa, który w momencie ukazania się pierwszego z nich liczył zaledwie 12 lat. O początkach swojej pracy tłumaczeniowej pisze w krótkim wstępie pt. *Zašto sam preveo ovu knjigu* zamieszczonym w zbiorze *Priče za predškolce (2015)*. W 2021 roku Srednja Europa wydała też trzy audiobooki z opowiadaniem pisarki.

Powieści polskiej pisarki zostały niezwykle ciepło przyjęte przez serbskich czytelników, co przełożyło się na dobre wyniki sprzedażowe oraz ponowne wydania *Córki czarownic*, które miały miejsce w latach 2014, 2015 i 2016. Nakładem ProPolis Books ukazała się również minipowieść Beaty Krupskiej *Sceny z życia smoków* (*Слуке уз жувома змајева*, 2017), powieści Marcina Szczygielskiego *Czarownica piętro niżej* (*Čarobnica sa sprata niže*, 2017) i *Arka czasu* (*Barka vremena*, 2021) oraz utwory Ewy Jałochowskiej *Smutek mamuta* (*Tugovanje mamuta*, 2021) i Rafała Kosika *Felix, Net i Nika* oraz *Gang Niewidzialnych Ludzi* (*Feliks, Net i Nika i banda nevidljivih ljudi*, 2022). Działalność oficyny przyczyniła się do wyraźnych zmian o charakterze ilościowym i jakościowym w obrębie repertuaru polskiej literatury dla dzieci i młodzieży przełożonej na język serbski. W badanym okresie jej nakładem ukazało się 10 książek polskich autorów (13 wydań). Zmiana jakościowa polega zaś na tym, że najchętniej tłumaczono i wydawano nieznaną dotąd polską fantastykę dziecięcą (zob. Ślawska 2022: 65–75).

Działalność oficyny przełożyła się również na wyraźny wzrost popularności polskiej literatury dla dzieci i młodzieży w Serbii oraz zainteresowania nią innych wydawców. Oficyna Jasen z Belgradu wznowiła w 2013 roku powieść *Król Maciuś Pierwszy I* (*Краљ Мађуу Први*) Janusza Korczaka (I wyd. 1987), a Międzynarodowe Centrum Literatury dla Dzieci *Zmajeve dječje igre* z Nowego Sadu wydało w 2015 roku dwujęzyczną antologię polskiej poezji dziecięcej *С лавом у облацима. Z głową w chmurach*, którą opracował Zoran Đerić. Dom wydawniczy Odiseja z Belgradu opublikował powieść Idy Pierelotkin *Ala Betka* (*Ala Betka i čudnovate školske zavrzame*, 2013) oraz zbiory opowiadań Grzegorza Kasdepkego *Kacperiada. Opowiadania dla łobuzów i nie tylko* (*Kacnerpujađa: приче за манжине и оне дпузе*, 2018) i Roksany Jędrzejewskiej-Wróbel *Siedmiu wspaniałych i sześć innych, nie całkiem nieznanymi historiami* (*Sedam veličanstvenih i 6 drugih, ne sasvim nepoznatih priča*, 2022), a oficyna Kreativni centar wydała powieść Rafała Witka *Klub latających ciotek* (*Клуб лемећух мемака*, 2019). Zauważyć można, że w ofercie zaprezentowanych wydawców dominują przekłady skierowane do odbiorców samodzielnie czytających. Publikują oni utwory dłuższe, głównie powieści, rzadziej zbiory opowiadań. Warto też podkreślić, że teksty, które przetłumaczono, cieszą się w naszym kraju uznaniem czytelników i krytyków oraz były wielokrotnie nagradzane.

Nowi gracze i import bestsellerów

Kolejny moment przełomowy w dziejach polskiej literatury dla dzieci w badanym okresie wiąże się z pojawieniem przekładów utworów niepublikowanych dotąd autorów i ilustratorów wydanych przez dwie małe oficyny – Kozikas z Serbii oraz Planet Zoe z Chorwacji. Pierwsza z nich jest typowym wydawnictwem lilipucim, które powstało w 2018 roku i funkcjonuje dzięki niezwyklej pasji, ogromnemu zaangażowaniu i niespotykanej energii jednej osoby – Polki, Anny Swędzioł. Znakiem rozpoznawczym oficyny stały się pozycje adresowane do czytelników reprezentujących najmłodszą grupę wiekową, książki ilustrowane oraz obrazkowe. W badanym okresie Kozikas wydało 14 zagranicznych książek, z czego tylko jedna pozycja nie jest polską książką. W pierwszym roku ich działalności ukazały się: *Miasteczko Mamoko* (*Градић Мамоко*) i *Mam oko na liczby* (*Мамоко Бројеви*) Aleksandry i Daniela Mizielińskich, *Drzewa* (*Дрвеће*) Piotra Sochy i Wojciecha Grajkowskiego oraz pierwsza część przygód Jana i Wita autorstwa Wioli Wołoszyn z ilustracjami Przemka Liputa pt. *Jano i Wito. W trawie* (*Запе у Смпале. У мпаву*). W 2019 roku oficyna wydała natomiast trzy części przygód Basi Zofii Staneckiej – *Basia i przedszkole* (*Басја у впрмућ*),

Basia i słodycze (*Bacija u slatkišuu*), *Basia i gotowanie* (*Bacija u kuvaње*), *Pszczóły* (*Пчеле*) Piotra Sochy i Wojciecha Grajkowskiego oraz *Tu jesteśmy* (*Овде смо*) Mizielińskich. Rok później Kozikas opublikował książkę Zofii Fabjanowskiej-Micyk pt. *Banzai. Japonia dla dociekliwych* (*Банзаи. Јапан за радознале*) oraz kolejny bestseller Mizielińskich – *Mapy* (*Карте*), a w 2021 komiks *Bajka na końcu świata 1. Ostatni ogród* (*Байка на крају света 1. Посљедња башта*) Marcina Podolca oraz wznowienia dwóch pozycji – *Градућ Мамоко* i *Дрвеће*. W 2022 roku ukazała się natomiast kolejna część przygód Jana i Wita pt. *Jano i Wito. W lesie* (*Запе у Страле. У шуми*).

Także chorwacka oficyna Planet Zoe jest małą firmą rodzinną. Powstała w 2009 roku i specjalizuje się w wydawaniu przekładów i chorwackich utworów adresowanych do najmłodszych czytelników, zwłaszcza książek ilustrowanych i obrazkowych, poradników dla rodziców oraz pomocy logopedycznych. Jej założycielka, Iłona Posokhova, zdradziła w jednym z wywiadów, że decyzja o utworzeniu oficyny podyktowana była deficytem na rynku czytelniczym zagranicznych książek obrazkowych²⁰. W latach 2018–2022 Planet Zoe wydało 12 polskich pozycji – kolejne części cieszącej się dużą popularnością serii wspierającej rozwój mowy dziecka, której bohaterem jest przedszkolak Pucio. Autorką cyklu jest Marta Galewska-Kustra, pedagog dziecięcy i logopeda, a ilustracje są dziełem Joanny Kłos. W 2018 roku ukazały się w Chorwacji cztery pierwsze części: *Pucio uczy się mówić* (*Pino uči govoriti*), *Pucio mówi pierwsze słowa* (*Pino uči prve riječi*), *Pucio i ćwiczenia z mówienia* (*Pino sastavlja rečenice*) oraz *Pucio na wakacjach* (*Pino na ljetovanju*), a także inna pomoc logopedyczna autorstwa Galewskiej-Kustry pt. *Z muchą na luzie ćwiczymy buzię* (*Vježbamo izgovor s muhom Fefe: ili logopedске vježbe за djecu*). W 2020 oficyna wydała następnych pięć części serii – *Pucio umie opowiadać* (*Pino uči pripovijedati*), *Pucio: zabawy gestem i dźwiękiem* (*Pino: igre gestama i glasovima*), *Co robi Pucio? (Što radi Pino?)*, *Pucio mówi dzień dobry* (*Pino želi dobro jutro*), *Pucio mówi dobranoc* (*Pino želi laku noć*), a w 2022 kolejne dwie – *Pucio na wsi* (*Pino na selu*) i *Pucio w mieście* (*Pino u gradu*). Podkreślić należy, że książeczki te przyjęte zostały z dużym entuzjazmem, co potwierdzają świetne wyniki sprzedaży²¹.

Zainteresowanie małych chorwackich wydawców polską książką dla dzieci sprawiło, że uwagę na nią zwróciła także Školska knjiga, jedno z najstarszych i największych wydawnictw działających na chorwackim rynku literatury dla najmłodszych²². Oficyna ta nawiązała współpracę z polskim wydawnictwem Dwie siostry i wprowadziła na tamtejszy rynek pozycje cieszące się w naszym kraju ogromną popularnością. W 2020 roku jej nakładem ukazał się zbiór *Mitologia. Przygody słowiańskich bogów* (*Mitologija. Zgode slavenskih bogova*) autorstwa Melani Kapelus, a w 2022 roku *Pszczóły* (*Pčele*)

20 „Zdecydowałam się założyć wydawnictwo, ponieważ odczuwałam brak [...] autorskich książek obrazkowych dla dzieci, zwłaszcza tych z szerszego rynku europejskiego. Jako dziecko uwielbiałam skandynawską, francuską, niemiecką i angielską literaturę dziecięcą, a ponieważ w międzyczasie w tych krajach pojawiło się wiele bardzo wysokiej jakości i ciekawych tytułów dla dzieci, zapragnęłam, aby chorwackie dzieci miały okazję je poznać” (Borić 2021).

21 Aż pięć pozycji autorstwa Galewskiej-Kustry znalazło się wśród najlepiej sprzedających się w Chorwacji w 2022 roku książek ilustrowanych dla dzieci. Zob. *Top lista knjiga. Prema podacima o prodaji u knjižarama. 1-12/2022. - GODIŠNJI TOP 10: Slikovnice*. [Na:] <https://toplistaknjiga.hr/> [data dostępu 10.07.2023]. Wspomnieć też trzeba, że poszczególne części serii były wielokrotnie dodrukowywane (książeczka *Pino uči prve riječi* aż pięć razy). W ofercie sprzedażowej wydawnictwa znajdują się również gry, puzzle oraz maskotki z serii *Pucio*.

22 Wydawnictwo działa nieprzerwalnie od roku 1950. Wydało ponad 50 tysięcy tytułów, których łączny nakład wydań przekracza 450 milionów egzemplarzy. Por. *O Školskoj knjizi*. [Na:] <https://shop.skolskaknjiga.hr/o-nama> [data dostępu 10.07.2023]. We wcześniejszych latach oficyna ta wydała tylko jedną polską książkę dla dzieci i młodzieży – w 2000 jej nakładem ukazała się powieść *W pustyni i w puszczy*.

i *Drzewa* (*Drveće*) duetu Piotr Socha i Wojciech Grajkowski oraz kolejna książka zilustrowana przez Sochę, do której tekst napisała Monika Utnik-Strugała, zatytułowana *Brud. Cuchnąca historia higieny* (*Higijena. Živopisna povijest čistoće i nečistoće*).

Podsumowanie

Z zaprezentowanego powyżej omówienia produkcji wydawniczej przekładów polskich książek dla młodych czytelników w Chorwacji i Serbii w latach 1991–2022 wysnuć można wniosek, że w pierwszym dziesięcioleciu funkcjonowania niezależnych od siebie narodowych rynków książki oferta przekładów polskich utworów dla dzieci i młodzieży była w obydwu krajach monotonna i dominowały w niej wznowienia *W pustyni i w puszczy* Henryka Sienkiewicza. Powieść ta powielana była w dobrze znanych przekładach powstałych w latach 30. i 50. XX wieku, a nowsza polska literatura była zupełnie nieznana. Pierwsze wyraźne zmiany w obrębie repertuaru przekładów dostrzegalne są w Chorwacji w połowie pierwszego dziesięciolecia XXI wieku, a w Serbii w połowie jego drugiej dekady i wiążą się z aktywnością dwóch niewielkich wydawnictw – Srednja Europa i ProPolis Books. Działalność tych wydawców potraktować należy jako sprzeciw wobec zawężenia repertuaru polskiej literatury dla dzieci dostępnej na obydwu rynkach. Dzięki nim w jego obrębie zaszły wyraźne zmiany o charakterze ilościowym i jakościowym. W przypadku obydwu oficyn zauważalna jest odmienność importowanej literatury od tej publikowanej wcześniej bądź równolegle przez innych wydawców. Dzięki ich działalności zaczęły się ukazywać utwory autorów nieznanych. W Chorwacji zainteresowano się tekstami dla młodszych czytelników – dziećmi w wieku przedszkolnym, w Serbii zaś zwrócono uwagę na fantastykę dziecięcą.

Drugi punkt zwrotny w dziejach polskiej literatury dla najmłodszych wiąże się z działalnością lilipucich oficyn Kozikas oraz Planet Zoe, dzięki którym w obrębie repertuaru przekładów po raz kolejny pojawiła się „nowa jakość”. Wydawcy ci wypromowali na chorwackim i serbskim rynku wydawniczo-czytelniczym twórczość młodych pisarzy i ilustratorów oraz zainicjowali nurt tłumaczeniowo-wydawniczy obejmujący import tytułów najnowszych i cieszących się ogromną popularnością, dzięki czemu do obydwu krajów zaczęły trafiać polskie bestsellery.

Działalność zaprezentowanych oficyn spowodowała, że polskimi utworami dla dzieci zainteresowały się również inne wydawnictwa – Odiseja, Ibis grafika oraz Školska knjiga. Rolę, jaką mali, rodzinni wydawcy odegrali w kształtowaniu repertuaru przekładów polskiej książki dla dzieci, można określić mianem *idea-makers*. Dzięki nim zwiększyła się nie tylko ilość wydań, ale przede wszystkim liczba pierwszych wydań, a oferta została urozmaicona. Pojawiły się w niej książki edukacyjne, obrazkowe i ilustrowane, zbiory opowiadań dla dzieci młodszych oraz powieści dla odbiorców zaprawionych w samodzielnej lekturze. Odpowiednie zinterpretowanie potrzeb czytelniczych pozwoliło oficynom tym wybrać ciekawe utwory, a systematycznie pojawiające się w ich ofercie polskie nowości oraz wznowienia i dodruki tekstów wcześniej wydanych świadczą o dobrym przyjęciu przez czytelników. Zaprezentowana grupa wydawców nadała impet procesowi przekładu polskiej książki dziecięcej. Za wcześniej, by stwierdzić, czy ich działalność pociągnie za sobą zmiany na całym chorwackim i serbskim rynku książek dla najmłodszych, ale bez wątpienia zapoczątkowała w obydwu krajach nowy okres w dziejach recepcji polskiej literatury dla dzieci i młodzieży.

Bibliografia

- Ajdačić, Dejan (2021) *Poljsko-srpske književne veze. Prevodi i recepcija*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Biernacka-Licznar, Katarzyna, Elżbieta Jamróz-Stolarska, Natalia Paprocka (2018) *Lilipucia rewolucja. Awangardowe wydawnictwa dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 2000–2015. Produkcja wydawnicza. Bibliografia*. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.
- Čilić Škeljo, Đurđica, Ivana Vidović Bolt (2009) „Literatura polska w chorwackich przekładach od 1990 r. do 2007 r.”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 1 (1); 102–112.
- Čilić-Škeljo, Đurđica, Magdalena Maks (2012) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Chorwacji w latach 1990–2006”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 1 (3); 207–255.
- Drachal, Marta (2014) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Serbii w latach 2007–2012”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 4 (2); 313–359.
- Đukić-Dojčinović, Vesna (2002) *Kulturna politika Srbije 1989/2001*. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka.
- Even-Zohar, Itamar ([2005] 2010) *Papers in Culture Research*. Tel Aviv: Tel Aviv University.
- Filipek, Małgorzata (2014) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Serbii w 2013 roku”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 5 (2); 151–157.
- Filipek Małgorzata, Katarzyna Majdzik (2012) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Serbii w latach 1990–2006”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 1 (3); 287–350.
- Gverić Katana, Petra (2015) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Chorwacji w 2014 roku”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 6 (2); 57–62.
- Gverić Katana, Petra (2016) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Chorwacji w 2015 roku”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 7 (2); 31–33.
- Gverić Katana, Petra (2017) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Chorwacji w 2016 roku”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 8 (2); 52–59.
- Gverić Katana, Petra (2019) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Chorwacji w 2017 roku”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 9 (3); 53–57.
- Hameršak, Marijana, Dubravka Zima (2015) *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international.
- Jelušić, Srećko (2004) „Book publishing in Croatia today”. [W:] *The Public*, Vol. 11, Nr 4; 91–100.
- Kale, Slaven (2014) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Chorwacji w 2013 roku”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 5 (2); 61–66.
- Kale, Slaven (2020) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Chorwacji w 2018 roku”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 10 (2); 79–87.
- Kale, Slaven (2022) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Chorwacji w latach 2019-2020”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 12; 1–21.
- Kozina, Filip, Đurđica Čilić Škeljo, Ivana Vidović Bolt (2015) „Poljska književnost i kultura u prijevodima na hrvatski jezik od 1989. do 2015. godine”. [W:] *Književna smotra*, Vol. 176 (2); 145–161.
- Majdzik Papić, Katarzyna (2022) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Serbii w latach 2019-2020”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 12; 1–13.
- Małczak, Leszek (2013) *Croatica. Literatura i kultura chorwacka w Polsce w latach 1944-1989*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Milunović, Dragana (2006) „Tržište knjiga u Republici Srbiji: izdavački, knjižarski i bibliotečki aspekt”. [W:] *Glasnik Narodne Biblioteke Srbije*, Vol. 8, Nr 1; 85–96.

- Nikolić, Ivana ([2000] 2019). „Publishing in Serbia”. [W:] Michael Biggins, Janet Crayne (red.) *Publishing in Yugoslavia's Successor States*. New York: Routledge; 89–126.
- Nowak-Bajcar, Sylwia (2010) *Mapy czasu. Serbska proza postmodernistyczna wobec wyzwań epoki*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Olech, Joanna (2005) „Wydawnictwa lilipucie”. [W:] *Tygodnik Powszechny*, Nr 14; 20–21.
- Paprocka, Natalia (2018) *Sto lat przekładów dla dzieci i młodzieży w Polsce. Francuska literatura dla młodych czytelników, jej polscy wydawcy i ich strategie (1918–2014)*. Kraków: Universitas.
- Paprocka, Natalia, Katarzyna Biernacka-Licznar (2016) „Polscy wydawcy lilipuci jako idea-makers?”. [W:] *Przekładaniec*, Vol. 32; 145–162.
- Podboj, Martina (2014) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Chorwacji w latach 2007–2012”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol 4 (2); 95–122.
- Radalj, Miro, Marijan Primorac, Anita Glibić (2014) „Odnosi s javnošću u knjižnom nakladništvu”. [W:] *Kultura komuniciranja*, Vol. 1; 245–262.
- Sobalkowska, Estera (2015) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Serbii w 2014 roku”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 6 (2); 127–144.
- Sobalkowska, Estera (2016) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Serbii w 2015 roku”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 7 (2); 111–113.
- Sobalkowska, Estera. „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Serbii w 2016 roku”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 8 (2); 129–132.
- Sobalkowska, Estera (2019) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Serbii w 2017 roku”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 9 (3); 141–144.
- Sobalkowska, Estera (2020) „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Serbii w 2018 roku”. [W:] *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Vol. 10 (2); 203–206.
- Stojanović, Branislava (2013) *Polonica w Serbii. Bibliografia druków zwartych (1848–2013)*. Belgrad: Towarzystwo Słowistyczne Serbii.
- Ślawska, Magdalena (20202) „Polska dečja fantastika u srpskom prevodu (1991–2021)”. [W:] *Detinjstvo*, Vol. 1; 65–75.
- Zlatar, Andrea (2001) „Kultura u tranzicijskom periodu u Hrvatskoj”. [W:] *Reč*, Vol. 61/7; 59–74.

Źródła on-line:

- Borić, Tamara. „Procvat industrije izdavaštva za djecu u Hrvatskoj”. [W:] *Nacional*, 15.05.2021. [Na:] <https://www.nacional.hr/dossier-procvat-industrije-izdavastva-za-djecu-i-mlade-u-hrvatskoj-3/> [data dostępu 14.09.2022].
- Istraživanje tržišta knjiga u Srbiji*. [Na:] <https://dokumen.tips/documents/istrazivanje-trzista-knjiga-u-srbiji.html>. [data dostępu 13.09.2022].
- O školskoj knjizi*. [Na:] <https://shop.skolskaknjiga.hr/o-nama> [data dostępu 10.07.2023].
- Top lista knjiga. Prema podacima o prodaji u knjižarama. 1-12/2022. – GODIŠNJI TOP 10: Slikovnice*. [Na:] <https://toplistaknjiga.hr/> [data dostępu 10.07.2023].